

SCRISUL VERNACULAR ÎN PRIMELE DOCUMENTE ȘI ÎNSEMNĂRI ROMÂNEȘTI DIN TRANSILVANIA (1578-1600)*

Avram Andea**

Abstract: *The “corpus” of Romanian texts written in the 16th century consisted so far of 117 documents, all of them already published. The author of the present article adds three more texts composed in Transylvania. As forms of written communication, the new additions include a letter (1578), a fiscal receipt (“țidula”, dated August 14th, 1600), and a personal annotation on an official document issued on February 4th, 1598. All these documents are thoroughly analyzed from a diplomatic point of view, with a specific focus on the formulary and their semi-cursive palaeographic features. There are also additional observations concerning linguistic, lexical and grammar elements.*

Keywords: Transylvania, documents, Cyrillic semi-cursive script, rhotacism

În Evul Mediu și până la începuturile epocii moderne, limbile materne erau în primul rând limbi vorbite, rupte în general de practica scrisului, fiind întrebuințate obișnuit în comunicarea de fiecare zi. Acest statut rezervat mult timp limbilor materne sau vernaculare nu a exclus, în anumite împrejurări de excepție, practicarea scrisului și în aceste limbi. Atât timp cât practica nu afecta funcția liturgică a limbilor de cultură, latina și slavona, rămânând o inițiativă strict personală și privată, bisericile catolică și cea ortodoxă nu au avut motive să i se opună și să o interzică. În asemenea condiții de relativă toleranță, scrierea vernaculară era de așteptat să fie cu atât mai favorizată în societățile cu diversitate confesională și cu vorbitori de limbi materne diferite, așa cum a fost și cazul Transilvaniei. Locuitorii acesteia, români, maghiari și sași deopotrivă, dincolo de diferențele etnice și culturale, erau legați între ei prin interese economice și politice comune, inclusiv cu populația țărilor de peste Carpați.

Menținerea îndelungată, până la Reforma religioasă din secolul al XVI-lea, a latinei și a slavonei, ca limbi liturgice, respectiv limbi oficiale ale statului, a creat dificultăți în purtarea corespondenței, în primul rând diplomatică, la nivelul factorilor de decizie politică din voievodatul și, mai apoi, din principatul Transilvaniei cu cei din Țara Românească și Moldova. În lipsa unei limbi comune de cultură, aceleași dificultăți le-a întâmpinat și schimbul epistolar întreținut de orașele săsești Sibiu, Brașov și Bistrița cu românii din împrejurimi, precum cei din Maramureș sau Țara Făgărașului, respectiv cu domnii, boierii și negustorii de peste Carpați. Cum românii

---

* Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului finanțat de Ministerul Educației Naționale, CNCS-UEFISCDI, nr. PN II-ID-PCE-2012-4-0579; titlul proiectului: *Între public și privat. Practici ale scrisului în Transilvania (sec. XIII-XVII)*, director proiect: Susana Andea.

** Prof.univ.dr., Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea „Babeș-Bolyai”, e-mail: andeaavram@yahoo.co.uk

erau prea puțin familiarizați cu practicile scrierii latine, conducerile amintitelor orașe de graniță s-au văzut nevoite să folosească în corespondența cu aceștia, pe lângă limba latină, și româna, pentru a-și apăra propriile interese și a-și îndeplini obligațiile politice pe care le aveau față de statul cărui aparțineau. De pe urma acestor practici și privitor la ele s-au păstrat în arhive diverse însemnări documentare și un prețios material epistolar, rezultat al muncii scribilor sau diecilor de limba română angajați și plătiți de municipalitățile orășenești.

Recrutarea acestor scribi s-a făcut inițial din rândul fețelor bisericesti, preoți din satele învecinate, așa cum rezultă și dintr-o veche consemnare păstrată din toamna anului 1495. Acum, în registrele de socoteli ale orașului Sibiu, sub data de 30 noiembrie, figurează suma de 1 florin plătită unui preot român pentru redactarea unor scrisori: „*sacerdoti Wallachicali pro diversis litteris in eodem linguagio scriptis dedit dominus magister civium flor.1.*”¹ Practica nu surprinde, fiind urmată la începutul secolului al XVI-lea și de alte schimburi de corespondență purtată în limba română între persoane din Țara Românească și Transilvania. Am aminti în această privință cunoscuta scrisoare a negustorului Neacșu din Câmpulung, adresată în iunie 1521 judeului brașovean Johannes Benkner. Scrisoarea constituie cel mai vechi text păstrat în limba română², compus după un stilionar riguros, cu o scriere semicursivă îngrijită, redactat într-o limbă fluentă și pe înțeles, cu o ortografie corectă, dovadă că practica epistolară a negustorului muntean avea o oarecare vechime. Îndeletnicirea sa nu era una izolată, căci aproape concomitent în Socotelile judeului (*Konsular-rechnungen*) Sibiului este consemnată, la 15 februarie 1521, suma de 4 florini plătită unui anume „*Philippo pictori pro scribendis et exponendis literis olachicalibus dati sunt f. 4, d.0*”. Numele acestui gravor și scrib de limba română apare, în răstimpul anilor 1521-1554, în aceleași socoteli de nu mai puțin de 52 de ori și este înregistrat sub diverse forme: *magister Philippus pictor*, *Philippus pictor*, *Philippus Moler* etc. Din acte rezultă că era un salariat permanent al magistratului orășenesc în calitate de „*interpres literarum walachicarum*”, „*scriba valachicus*” sau „*scriba literarum valachicarum*”, având sarcina de a redacta scrisorile în română trimise de sibieni domnilor și boierilor din Țara Românească sau, dimpotrivă, traducea în germană, pentru conducerea orașului, corespondența primită de peste Carpați³. În plus, același scrib Filip îndeplinea, potrivit însemnărilor, și diverse rosturi diplomatice, ca trimis în solie al orașului în Țara Românească sau ca însoțitor al solilor munteni veniți în Transilvania.

¹ *Quellen zur Geschichte Siebenbürgens aus sächsischen Archiven. Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Hermannstadt und der Sachsischen Nation*, I.Band von c. 1380-1516, Sibiu, 1880, p. 195.

² Pentru date, cf. Matei Cazacu, *Sur la date de la lettre de Neacșu de Câmpulung (1521)*, în „*Revue des Études Sud-Est Européennes*”, VI (1968), Nr. 3, p. 525-528.

³ Toate datele arhivistice privitoare la activitatea acestui scrib și tipograf se găsesc adunate și publicate de Arnold Huttman, Pavel Binder, *Contribuții la biografia lui Filip Moldoveanu, primul tipograf român*, în „*Limbă și Literatură*”, XVI (1968), p. 145-174. O reluare și interpretare a lor la Demény Lajos, Lidia A. Demény, *Carte, tipar și societate la români în secolul al XVI-lea. Studii, articole, comunicări*, București, 1986, p. 60-61.

Spre mijlocul secolului, scribul și gravorul (*scriba et pictor*) Filip a ajuns să îmbrățișeze Reforma luterană și să se angajeze prin tipar, alături de aderenții sași ai noului curent religios, la răspândirea acesteia printre români, contribuind la traducerea și tipărirea de cărți, precum *Catehismul luteran* (Sibiu, 1544), *Tetraevanghelul slavon* (1546) și *Evangheliarul slavo-român* (1551-1553)⁴. Această întrebuintare a limbii române în traducerea textelor religioase marchează în cultura noastră primele începuturi ale limbii române literare tipărite, amplificate și consolidate, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, de activitatea editorială brașoveană a diaconului Coresi și a colaboratorilor săi.

Din acest răstimp se cunoaște că în Transilvania, pe lângă traducerile religioase, folosirea limbii române a făcut progrese și în scrisul oficial sau în cel privat pentru nevoi personale, dovadă realizarea unora dintre textele românești neliterare ajunse până la noi. Este adevărat că textele ardelenene nu sunt prea numeroase și nici prea vechi, așa cum o dovedește și publicarea primului corpus general al documentelor și însemnărilor românești din perioada 1521-1600, în care Transilvania figurează doar cu un număr de 6 piese, dintre anii 1587-1600, din totalul de 117⁵. Din păcate, cunoștinței editorilor le-a scăpat, pentru repertoriare și retipărire, tocmai prima scrisoare ca vechime, datând din anul 1578 și rămasă practic necunoscută specialiștilor⁶.

Această scrisoare provine de la un slujbaș oficial din Maramureș, juratul comitatens Coteț Matei, fiind adresată primarului Orban (Weidner Urban) al orașului Bistrița și pârcălabului Andreiaș al cetății. Scrisoarea și traducerea sa germană de epocă, cu toate că au fost transcrise și tipărite în șpalt alături de alte acte, au avut o soartă nefericită, rămânând necunoscute specialiștilor interesați,

⁴ Pentru activitatea sa tipografică, vezi Sigismund Jakó, *Tipografia de la Sibiu și locul ei în istoria tiparului românesc din secolul al XVI-lea*, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj”, VII (1964), p. 97-115; Idem, *Editarea cărților românești la Sibiu în secolul al XVI-lea. Noi rezultate în domeniul cercetărilor cu privire la prima carte tipărită în limba română*, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj”, VIII (1965), p. 115-126; Ferenc Hervay, *L'imprimerie du maître Philippe de Nagyszeben et les premiers livres en langue roumaine*, în „Magyar Könyvszemle”, LXXXI (1965), Nr.2, p. 119-127; Demény Lajos, Lidia A. Demény, *op. cit.*, p. 56-82 și 273-283; Ioan N. Beju, *Evangheliarul de la Sibiu, cea mai veche carte românească cunoscută până acum*, în „Mitropolia Ardealului”, XVII (1972), Nr.3-4, p. 281-286; Susana Andea, Avram Andea, *Structuri instituționale și dezvoltare culturală în Transilvania primei jumătăți a secolului al XVI-lea*, în *Armonie și conflict intercultural în Banat și Transilvania. Perspective cultural-istorice 1650-1950*, coordonatori Mihai Spărișu și Vasile Boari, Iași, 2014, p. 337-345 etc.

⁵ *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, text stabilit și indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mareș și Alexandra Roman-Moraru, introducere de Alexandru Mareș, București, 1979, p. 203-208 și 211 (în continuare: *Documente și însemnări*).

⁶ Prima menționare a scrisorii (Anexa I/a) o avem după un *Index literalium instrumentorum, limites versus Moldaviam tangentium (1557-1756)* păstrat în Muzeul Național din Budapesta și în care este consemnată o „*Copia translati literarum ex Máramoros idiomate Vallachico, ratione metarum versus Moldaviam, Bistricium datarum, de anno 1578*”, apud N. Iorga, *Documente geografice*, București, 1900, p. 9 (extras).

deoarece publicația care urma să le cuprindă nu a mai apărut din cauza severității cenzurii comuniste⁷.

Cele două documente bistrițene au fost descoperite și transcrise de editor din colecția Benigni a secției de manuscrise a Muzeului Brukenthal, colecția ajungând ulterior în custodia Arhivelor Naționale, Serviciul județean Sibiu. Urmele acestor acte au dispărut între timp, păstrându-se doar o copie târzie a traducerii germane⁸, databilă după caracteristicile scrisului în secolul al XVIII-lea și având pe verso următoarea însemnare: „*Copia. Translati literarum ex Maramarus idiomate Vallachico, ratione metarum versus Moldaviam, Bistricium datarum de anno 1578. Nro 12mo*”. Ajungerea scrisorii românești în arhivele orașului Bistrița și traducerea ei în germană pentru nevoile oficialităților locale, inclusiv realizarea copiei, se explică prin cuprinsul privitor la mai vechiul diferend de hotar al locuitorilor districtului bistrițean cu cei din comitatul Maramureș și din Moldova.

Următorul text reținut pentru analiza noastră, rămas de asemenea în afara repertoriului amintite, este o însemnare cu slove a nobilului bănățean Ștefan Gârliște pe verso-ul unui act în limba latină de împărțire de moșii (*mandatum divisionale*), emis la 4 februarie 1598 de principele Sigismund Bathori⁹.

Cel de al treilea document, de această dată inedit, este o chitanță (*țidulă*) sau răvaș al vistierului Bărcan, înalt dregător din anturajul domnitorului Mihai Viteazul, care, la 14 august 1600, confirmă primirea drept bir a sumei de 4000 de taleri din partea comitatului Dăbâca¹⁰.

Cum aceste texte românești, scrise în secolul al XVI-lea, au rămas, din motive lesne de înțeles, în afara amintitului corpus realizat de lingviști, considerăm necesară semnalarea și, după caz, reeditarea sau publicarea lor pentru întâia dată, însoțită de copii fotografice, pentru a veni în sprijinul celor interesați. Documentele, fiind datate și localizate, sunt importante atât pentru datele de interes istoric pe care le cuprind, cât și pentru posibilitatea valorificării elementelor lor lexicale și gramaticale în studiile de dialectologie istorică.

Cât privește transmiterea acestor trei documente, se poate spune că ne găsim în fața unei situații relativ mulțumitoare, în sensul că originalele a două dintre ele ne sunt accesibile, păstrându-se în fonduri arhivistice familiale din țară, respectiv la

---

⁷ Teodor Bălan, *Câteva documente bistrițene* (Extras din Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj, vol.XI, 1946), Tip. „Cartea Românească” Cluj, 46 p. Câte un exemplar din această publicație-extras se găsesc atât la Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” Cluj-Napoca (cota 351945), cât și la Biblioteca Institutului de Istorie „George Barițiu” al Academiei Române (cota B.I.N. 121).

⁸ Serviciul județean al Arhivelor Naționale (în continuare SJAN) Sibiu, *Colecția documentelor Muzeului Brukenthal*, Nr.718. Vezi anexele I/b și I/c, inclusiv facsimilele.

⁹ SJAN Cluj, *Fond familial Macskási de Tinkova*, Nr.702. Editat cu traducere de Costin Feneșan, *Documente medievale bănățene (1440-1653)*, Timișoara, 1981, p. 102-105 (Anexa III).

¹⁰ SJAN Cluj, *Fond familial Wass de Țaga*, Nr.1249. Actul a fost semnalat de noi în studiul *Formulary and Chancery Practice in Transylvania during Michael the Brave's Reign (1599-1600)*, în „Anuarul Institutului de Istorie «George Barițiu» din Cluj-Napoca”, Series Historica, LIV (2015), Supliment, p. 277 (Anexa 2).

Cluj-Napoca, doar scrisorii din 1578 și traduceri sale de epocă pierzându-li-se urma. Cu tot acest neajuns, am sublinia că la publicarea actului din 1578 editorul a avut acces la original, l-a transcris cu litere, e adevărat cu exactitatea unui istoric și nu cu rigurozitatea unui lingvist, așa cum rezultă din confruntarea cu reproducerea sa parțială în facsimil. Într-adevăr, primele cinci rânduri ale fragmentului scrisorii reproduse constituie o garanție asupra existenței și autenticității actului, dar evidențiază totodată și carențele inerente oricărei transcrieri fonetice interpretative. În absența unui facsimil integral, nu avem posibilitatea surprinderii în totalitate a particularităților grafice ale textului, cum ar fi folosirea ierurilor, alternanțele grafice ale slovelor, suprascrierile de consoane, grafiile cu omisiuni de slove explicabile prin suprascriere și prescurtare, semnele diacritice și alte practici influențate și păstrate drept moștenire din ortografia slavă.

Aceste documente, spre deosebire de multe altele de epocă, nu ridică probleme dificile în stabilirea exactității de datare¹¹. Două dintre acestea comportă datări sigure, cel puțin de an, în timp ce însemnarea bănățeană este databilă la sfârșitul secolului al XVI-lea.

În textul cu caractere chirilice al scrisorii maramureșene lipsește consemnarea datei, anul 1578, dar în finalul traducerii germane de epocă este menționat: „*im Iar fünfzehnen hundersten und acht und Siebentzichsten aussgangen*.”¹² Aceeași datare se regăsește, într-o grafie modernizată, și în copia târzie: „*im Jahr fünfzehn hundert und acht und siebentzigsten aussgangen*.”¹³ Prin această vechime scrisoarea de față reprezintă primul text neliterar românesc păstrat și cunoscut din Transilvania, urmat în timp, după aproape un deceniu, de înștiințarea acceptării unei cheazăii a mai multor boieri făgărășeni, scrisă de popa Iane din Brașov (1587)¹⁴.

Actul emis de vistieria ardeleană din Alba Iulia cuprinde drept elemente de datare doar precizarea cu slove a lunii și a zilei: pi s avgust, dî deni, adică 14 august. Cu toate că menționarea anului lipsește, stabilirea exactă a acestuia este ușor de realizat prin corelarea conținutului fiscal al „țidulei” cu evenimentele politice legate de domnia lui Mihai Viteazul. În act se face referire la plata „birului de șase talere”, contribuție care se știe că a fost hotărâtă în Adunarea Țării convocată de domn și ținută la Alba Iulia în zilele de 20-27 iulie 1600¹⁵. Prin urmare, data completă a actului semnat de vistierul Bărcan este de 14 august 1600.

¹¹ Cu privire la această chestiune, vezi Alexandru Mareș, *Considerații asupra datării unor documente atribuite secolului al XVI-lea*, în „Limba Română”, XXIII (1974), Nr. 4, p. 273-290.

¹² Teodor Bălan, *Câteva documente bistrițene*, Cluj, 1946, p. 14.

¹³ SJAN Sibiu, *Col. doc. Muzeului Brukenthal*, Nr. 718.

¹⁴ *Documente și însemnări*, p. 203 (text) și 478 (facsimil). Pentru datarea actului cf. G. Nussbächer, *Wann schrieb Poppa Iane?*, în „Karpatenrundschau”, XIII(1969), Nr. 51, p. 7; Idem, *Datarea documentului popii Iane din Scheii Brașovului*, în „Limba Română”, XXV (1976), Nr. 3, p. 269-274.

¹⁵ Szilágyi Sándor, *Erdélyi Országgyűlési Emlékek. Monumenta Comitialia Regni Transylvaniae*, IV, Budapesta, 1878, p. 521; I. Crăciun, *Dietele Transilvaniei ținute sub domnia lui Mihai Viteazul (1599-1600)*, București, 1939, p. 16 (extras).

Spre deosebire de aceste două acte ce conțin o datare sigură, însemnarea nobilului bănățean Ștefan Gârliște este lipsită de elemente proprii de exactitate cronologică. Fiind scrisă pe verso-ul unui document latin din 4 februarie 1598, editorul acestuia a datat „însemnarea cu caractere chirilice de la sfârșitul sec. al XVI-lea”¹⁶, fără a motiva într-un fel justificarea datării. Este de presupus și firesc că totul a fost corelat cu data documentului emis de cancelaria princiară, încât datarea propusă, pe baza acestui temei, poate fi acceptată ca verosimilă și o reținem ca atare.

Pe lângă vechimea lor, o altă importanță a acestor trei documente, cel puțin pentru studiile de dialectologie istorică românească, o constituie faptul că sunt localizabile. Este adevărat că în privința indicației topografice documentele în discuție sunt lipsite de precizarea expresă a locului în care au fost scrise, dar localizarea poate fi stabilită relativ ușor. Astfel, scrisorii din 1578, deși nu conține indicația localității unde a fost scrisă, totuși, după unele persoane și nume de localități pomenite în cuprinsul său (Șimon din Săliștea de Sus, Coman Ion din Moisei și Popa Toader din Moisei), îi putem stabili proveniența în partea de sus, înspre Moldova, a comitatului Maramureș, posibil într-unul din satele Săliștea de Sus ori Moisei. Așadar, actul este scris în Maramureș, de o persoană originară tot de aici și vorbitoare de limba română.

În cazul documentului din 14 august 1600, discuția localizării scrierii sale este mai complexă, interesând din perspectivă dialectologică mai cu seamă originea geografică a scribului, având în vedere că actul provine dintr-o vistierie și cancelarie domnească cu diverși practicanți ai scrisului, inclusiv din Transilvania¹⁷. Prezența în act a cuvântului „țidulă” (Зідул), cu înțelesul de adeverință (chitanță) sau dovadă de plată a dării, pare să indice un scrib ardelean care putea fi suficient de familiarizat, la sfârșitul secolului al XVI-lea, cu termenul fiscal maghiar *cedula* sau *czedula*¹⁸, provenit din limba latină.

Cât despre însemnarea datorată nobilului Ștefan Gârliște, aceasta este localizabilă în Banatul Montan, autorul ei fiind din Valea Bolvașnița, sat aparținător comunei Mehadia din județul Caraș-Severin.

Din punctul de vedere al genului, documentele pe care le analizăm reprezintă o scrisoare, un act juridico-administrativ cu caracter fiscal sau chitanță și o însemnare personală pe versoul unui act princiar. Din cuprinsul scrisorii românești din anul 1578 lipsește termenul care să o desemneze ca tip de act, dar prin stilionar

¹⁶ Costin Feneșan, *op. cit.*, p. 103.

¹⁷ cf. Avram Andea, *Formulary and Chancery Practice in Transylvania during Michael the Brave's Reign (1599-1600)*, loc. cit., p. 263-280.

¹⁸ În registrele de socoteli ale orașului Cluj, termenul apare consemnat frecvent și sub diferite forme grafice, precum *cedula* (1565 și 1582), *czedula* (1569, 1583 și 1602), *chedwla* (1574), *chedula* (1585 și 1594), etc., apud Szabó T. Attila, *Erdélyi magyar szótörténeti tár*, I (A-C), București, 1976, p. 1138-1139. În limba maghiară din Ungaria, termenul de *cedula* este înregistrat pentru întâia dată în *Domonkos-kódex* din 1517, fiind considerat un derivat din latinescul *cidula*.

și conținut ea aparține genului epistolar, cele două traduceri germane consemnând, nu întâmplător, în finalul lor: „acesta este conținutul scrisorii românești din Maramureș” (*Dieses ist der Inhalt des blöschchen Briefes aus dem Alten Marus*). În al doilea document, semnat la 14 august 1600 de vistierul domnesc Bărcan, avem menționat termenul „țidulă” (3ĩdul), corespunzător lui răvaș (r~va4) dintr-un alt act al marelui dregător destinat la 5 aprilie 1600 clujenilor. Cu prilejul arhivării acestui din urmă act, pe versoul său a fost înscrisă, ca denumire echivalentă în latină, *quietantia*, adică chitanța, în înțelesul de dovadă a plății dării.

Judecând după emitenți, două dintre documente, scrisoarea maramureșeană și însemnarea bănățeană, au fost scrise în sate, iar al treilea, chitanța, provine din orașul Alba Iulia. Toate aceste acte au rezultat din mediu nobiliar, adică laic, scribii sau diecii fiind persoane instruite care trăiau și activau în afara vieții ecleziastice.

Cât despre originea scribilor, se poate susține cu certitudine că doi au fost localnici, unul din Maramureș și un altul din Banat, în timp ce despre angajatul din vistieria domnească este dificil de precizat dacă era ardelean sau din Țara Românească. Chitanța din 14 august 1600 pentru comitatul Dăbâca, la fel cu cea din 5 aprilie 1600 pentru Cluj, deși prezintă un scris asemănător, cu aceleași semnături și pecetluiri ale lui „Bărcan vistiar”, nu înseamnă neapărat că ambele acte sunt scrise de mâna marelui dregător. Dimpotrivă, deosebirile care le caracterizează, concretizate în unele detalii de stilionar, de redare cifrică cu slove a sumelor bănești, de grafie a numelui vistierului Bărcan și, mai ales, de terminologie a genului de act, ne rețin în a le atribui aceluiași condei.

Cel mai vechi dintre cele două acte fiscale păstrate în original, chitanța din 5 aprilie 1600, este asemănător în multe privințe cu un altul accesibil în facsimil din 24 februarie 1600 destinat bistrițenilor, ambele fiind formulate în numele lui „jupan Bărcan vistiiar”, respectiv „jupan Bărcan mar<e> vistiar”. Am reține forma grafică identică pentru scrierea numelui Bărcan, cu suprascrierea consoanelor finale (r și n) ale celor două silabe componente, atât în poziția de început a actului, cât și în semnătura din final. Un alt element comun al acestor două acte este folosirea de către emitent, pentru a le denumi distinct de altele, a termenului de „răvaș” (r~va4). În context înțelesul este de chitanță doveditoare a unei plăți: „răvașul nostru să le fie în seamă” (r1va4ul nostru s1 le fie –s~m1).

Am aminti că toate aceste caracteristici nu se regăsesc în actul din 14 august 1600 destinat oficialității comitatului Dăbâca. În formularul de început al actului lipsește precizarea emitentului, numele vistierului Bărcan figurând numai în semnătura finală și alături de pecete. Forma grafică a numelui este redată diferit, comportând doar o singură slovă suprascrisă, aceea a lui n final. Un alt element distinct și în același timp semnificativ îl constituie termenul de „țidulă” (3ĩdul), în loc de „răvaș” (r1va4)¹⁹, prin care scribul numește actul cu un conținut și înțeles

¹⁹ Termenul este prezent, cu înțelesul de mic act doveditor, și într-un zăpis de danie privată din 4 decembrie 1600 din Țara Românească, publicat în *Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească, XI (1593-1600) Domnia lui Mihai Viteazul*, București, 1975, p. 571, și în *Documente și însemnări*, p. 211.

identic. În plus, ar mai fi de adăugat și modurile diferite de notare cu slove a cifrelor din numele dării și a sumelor bănești plătite în contul acesteia. Astfel, în cazul actului din aprilie 1600, sunt întrebuințate slove sub titlă cu valoare cifrică (bir de 4 talere, talere 666 – bir de d tal<ere>, tal<ere> hxς), pe când în cel din august 1600 redarea se face în cuvinte (bir de șase talere, patru mii - bir de 4 ase talere, patru mie).

Pe baza acestor deosebiri constatate în legătură cu documentele analizate, credem că se impune ideea provenienței lor de la scribi diferiți. „Răvașele” destinate Bistriței și Clujului par să fi fost scrise chiar de vistierul Bărcan, în timp ce „șidula” pentru comitatul Dăbâca o datorăm foarte probabil unui alt scrib, posibil de origine ardeleană și angajat în slujba visteirii domnești din Alba Iulia.

Din punctul de vedere al suportului grafic, toate cele trei documente românești au fost scrise pe hârtie, cu excepția traducerii germane a scrisorii din 1578, despre care editorul consemnează că ar fi beneficiat de pergament drept materie subiacentă. Scrierea lor pe hârtie era firească, lipsindu-le caracterul privilegiat și, în consecință, având o importanță juridică redusă. În lipsa filigranului, nu poate fi stabilită cu exactitate proveniența hârtiei întrebuințate care, cel puțin după aspect, pare a fi de fabricație autohtonă.

În legătură cu cerneala folosită de scribi, nu se pot face prea multe observații. Pentru scrisoarea din 1578 și traducerea sa germană nu dispunem de niciun fel de date, iar în privința celorlalte două documente se poate spune că sunt scrise cu cerneală obișnuită, de culoare brună.

Cât privește scrierea documentelor, două fiindu-ne accesibile în original (chitanța din 1600 și însemnarea bănățeană) și cel de al treilea în facsimil parțial (scrisoarea din 1578), avem posibilitatea unei bune lecturi a textelor. Acest fapt ne îngăduie cercetarea grafiei cu particularitățile sale, precum tipul de scriere, utilizarea suprascrierilor și a prescurtărilor, folosirea semnelor diacritice și de punctuație etc²⁰. Toate trei documentele sunt redactate în scriere chirilică, cu aspect îngrijit. Textele sunt scrise în semicursivă, cu forme regulate ale slovelor, cu suprascrieri ale slovelor consoane și prescurtări ale cuvintelor prin contracție, fiind rar folosite variante grafice pentru una și aceeași slovă. Desigur, textele noastre fiind de mică întindere, nu ne permit să urmărim valoarea unei slove în diverse categorii de cuvinte și nici felul cum este scris unul și același cuvânt în mai multe locuri. Ductul slovelor este lipsit de aplecarea spre dreapta sau stânga, scrierea putând fi socotită o scriere dreaptă. În actul din 1578 lipsește preocuparea scribului de a separa cuvintele între ele, având de-a face cu o scriere continuă (*scriptio continua*). Cu toate acestea, se poate spune că, prin textele chirilice de față, scrierea semicursivă românească din a doua jumătate a secolului al XVI-lea este bine reprezentată, iar scribii dovedesc o bună deprindere a scrisului.

---

²⁰ Pentru ansamblul problematicei, a se vedea lucrarea recentă de sinteză a lui Nicolae Edroiu, *Scrierea chirilică românească*, Cluj-Napoca, 2013, 307 p.

Atât scrisoarea din 1578, cât și chitanța din 1600 aparțin unor categorii de acte bine individualizate și reprezentate pentru secolul al XVI-lea, permițând constatarea unui formular sau stilionar în redactarea lor. Faptul merită câteva observații asupra părților constitutive și ale caracteristicilor acestor acte.

Astfel, în cazul scrisorii, fiind vorba de un răspuns scris adresat oficialităților bistrițene, respectiv primarului Orban și pârcălabului Andreiaș, remarcăm un formular epistolar întâlnit, într-o formă similară, și în altă scrisoare maramureșeană trimisă din Săliștea de Sus, la 2 mai 1593, orașului Bistrița. Ambele scrisori au notată invocația simbolică, semnul crucii (†), lipsind în schimb invocația verbală. În textul scrisorii din 1578 avem în continuare intitularea care cuprinde titlul „cirie” (q̄i r̄ie), de la *kyr*, cu sensul de domn, numele și funcția emitentului, „Coteș Mătei jurat ot Maramureș” (Koteš m̄ tei jurat1 wt Maramore41). Urmează salutația caracteristică scrisorilor, fiind exprimată prin formula „scriu închirăciure și slujbă” (skriu –kir̄ q' re 4i sluj b7), exact ca și în scrisoarea expediată din Săliște. În acest context cuvintele „slujbă” și „închinare” se pare a fi folosite sub influența practicilor diplomatice ale documentelor latine din Transilvania²¹, în care salutația este prezentă în unele cazuri sub forma *fidele servitium*, adică „slujbă credincioasă”, respectiv *mei ipsius commendationem*, „închinare din partea mea”²².

După salutație, în scrisoare succede adresa sau inscripția caracteristică și ea stilului epistolar, introdusă în cazul nostru fără prepoziție, fiind alcătuită din titlul, numele și calitatea destinatarilor „pan Orban birov ot Bistrița și pan Andreiaș pârcălab” (pan Wrban birov wt Bistri31 i pan Andre941 p̄ rk̄ lab1).

Toate aceste părți constitutive analizate mai sus, ce alcătuiesc protocolul inițial al actului, sunt urmate de contextul sau textul propriu-zis ce conține relatarea faptelor și a împrejurărilor obiectului scrisorii. Astfel, este consemnat omul trimis de oficialitățile orașului Bistrița în Maramureș pentru a afla opinia localnicilor în legătură cu delimitarea hotarului comun, prilej de înregistrare în scrisoare a mai multor mărturii datorate unor cunoscători ai problemei, precum Șimon din Săliște, Coman Ion din Moisei, Coman Simion, Popa Toader din Moisei, Coman Alexa, Coman Matei, Vlașin Ion, bătrânul Grad Simion și fiul omonim. Din seria mărturiilor acestora aflăm că hotarul în discuție era jalonat de toponimele Pârcălăbie, Sărata, Măgura Boului, Țapul, între Arsuri până în Bistrița (Aurie), la Gura Țiboului. De aici, pe râul Bistrița Aurie, se continua hotarul dintre bistrițeni și moldoveni până la Gura Dornei, hotar delimitat de traducerea germană cu o precizare suplimentară față de textul românesc: „hotarul trece prin mijlocul Bistriței Aurii în jos” (*mitten in der güldenen Beszertz hinaben gebet der Hatterdt*)²³. Nu lipsite de interes, cel puțin pentru istoria economică, sunt și

²¹ Cf. Alexandru Mareș, *Introducere la Documente și însemnări*, p. 38. (Aserțiunea autorului privește cuvântul *slujbă*. Aceeași sugestie credem că poate fi susținută și pentru *închinare*.)

²² Francisc Pall, *Diplomatica latină cu referire la Transilvania (sec.XI-XV)*, în *Documente privind istoria României, Introducere*, vol. II, București, 1956, p. 290 (Cu exemple din sec. XIV-XV).

²³ Teodor Bălan, *op. cit.*, p. 14. Vezi și anexele I/b și I/c.

menționarea spălării aurului din nisipurile Bistriței Aurii și reglementarea administrării acestuia de către cetatea Hust și orașul Bistrița.

Textul scrisorii românești, în forma publicată, se încheie brusc cu înșiruirea numelor persoanelor interogate, lipsind orice element de protocol final, cum ar fi urarea finală, indicarea localității și a datei, așa cum conține, de altfel, scrisoarea din 1593. Din fericire, atât traducerea germană, cât și copia târzie a acesteia au specificat anul 1578, încât datarea scrisorii nu ridică niciun fel de probleme, rămânând cel mai vechi text neliterar românesc din Transilvania. Reținem apoi că folosirea unui stilionar epistolar, fie cât de sumar, pledează pentru o oarecare vechime a practicii scripturistice maramureșene, inclusiv a schimbului de corespondență purtată de localnici, aidoma moldovenilor din zona Câmpulungului²⁴, cu oficialitățile bistrițene.

Spre deosebire de scrisoarea din 1578, chitanța din 14 august 1600 este de o întindere mult mai mică și cu o formă de redactare mult mai simplă. După invocația simbolică, reprezentată prin semnul crucii (†), urmează notificația într-o formă simplă, redusă la expresia „să se știe cum au adus” și așezată înaintea adresei sau inscripției. Acest element diplomatic cuprinde, în continuare, numele și calitatea destinatarului: „Vaș Freanți șpanul de în ținutul Dăbocăi”, adică Vas Ferenc, comitele comitatului Dăbâca, cel care, potrivit textului actului, a plătit pentru vistieria domnească „de bir de șase talere, patru mie” de taleri. Drept dovadă a plății urma ca „această țidulă să le fie în seamă” (aqŠsta 3īdul 1 s1 le fīe –sŠm1).

Ultima parte a documentului este reprezentată de protocolul final, ce cuprinde data și semnătura sau iscălitura emitentului însoțită de aplicarea peceteii personale, ca principal element de validare. Datarea este făcută prin menționarea doar a lunii și a zilei scrierii documentului, anul fiind lăsat pe dinafară. Semnătura dregătorului Bărcan conține, pe lângă nume, și precizarea calității acestuia, aceea de vistier. Pecetea de formă ovală este în ceară, aplicată pe hârtie și lipsită de inscripție, iar emblema din câmpul peceteii reprezintă silueta unui tânăr ce ține în mâna stângă un trident. Practic, pecetea este întrutotul identică cu cea aplicată de vistier pe actul din 5 aprilie 1600²⁵.

Dincolo de analiza diplomatică a acestor două documente, studiul grafiei lor și, am adăuga, cel al însemnării bănățene își are importanța sa deopotrivă pentru filologi și lingviști, în condițiile în care o cercetare sistematică de ansamblu a grafiei vechilor texte românești din secolul al XVI-lea nu s-a putut întreprinde cu adevărat decât odată cu apariția corpusului documentar mai sus menționat. *Introducerea* semnată de Alexandru Mareș ne oferă, în capitolul *Grafia documentelor românești*, o interpretare riguroasă a grafiei în discuție, cu o mulțime de precizări și concluzii îngăduite de publicarea celor 117 texte însoțite de facsimile sau, în cazul celor pierdute, reproduse după edițiile în alfabet chirilic și latin.

²⁴ Vezi scrisorile adresate între 1592 și 1595 primarului Bistriței, în *Documente și însemnări*, p. 173-174, 188-189, 195-196.

²⁵ *Ibidem*, p. 137.

Rezultatele acestui demers interpretativ se regăsesc și în documentele noastre, motiv pentru care încercăm, ca istoric, să reținem doar o parte a lor, lăsând pe dinafară unele chestiuni mai speciale, cum ar fi variantele grafice și interpretarea fonetică a slovelor²⁶. În schimb ne propunem, pe baza originalelor existente și a facsimilului păstrat fragmentar, să stăruim asupra grafiilor influențate de regulile ortografice slave, respectiv asupra practicării suprascrierii slovelor și a prescurtării cuvintelor.

Facsimilul scrisorii din 1578 ne permite să constatăm notațiile consecvente cu ierul mic final (1) ale cuvintelor terminate în consoană. Desigur, în toate aceste situații slova este lipsită de valoare fonetică, constituind un simplu semn grafic preluat și păstrat din tradiția ortografiei slave: *kote31*(Coteș), *j urat1 wt Maramore41* (jurat ot Maramoreș), *wt b1stri31* (ot Bistriș), *andre941 p~rk~lab1* (Andrieș părcălab), *wm1* (om), *am -mblat1* (am îmblat), au fost *f~k~nd1 f~r1* (au fost făcând făr, adică fân), etc. Observația este valabilă și în cazul întrebuirii cuvintelor slave *pan* (domn, jupân), *i* (și), *wt(din)* în sintagme precum *pan Wrban...* *i pan andre941, wt Maramore41, wt b1stri31*, la care am adăuga expresia din finalul actului transcrisă de editor în alfabet latin: **ceata sveatels tuet**.

Cât privește însemnarea din Banat, precedată de invocația simbolică sau semnul crucii - † *Gr11 i 6c 6cfan* -, în cazul numelui constatăm că grupul *âr* este notat prin *r1*, fiind vorba de un nume derivat din substantivul de origine slavă *gr~lo* = *gârlă*. O asemenea grafie nu face decât să imite deprinderea ortografică slavă. Purtătorul numelui îl pronunța Gârliște, în timp ce diacul cancelariei princiare folosește forma maghiarizată *Gerlisthey*. Merită să fie reținut și numele de botez Ștefan (*6cfan*), pronunțat și scris în formă românească, nu maghiară (*István*), dovadă că acești nobili bănățeni vorbeau românește și purtau nume românești.

În legătură cu scrierea slovei *e* sau *c* în cele trei documente, se poate constata folosirea constantă a formei *e* în scrisoarea din 1578 și în chitanța din 1600, în timp ce în însemnarea din Banat avem varianta *c* prezentă atât în nume, cât și în prenume. Despre această ultimă variantă a slovei specialiștii în paleografie chirilică au constatat întrebuirii ei numai în texte scrise de persoane cu o bună deprindere a scrisului²⁷. Ca atare, printre asemenea mănuitori pricepuți ai condeului îl putem număra și pe nobilul bănățean Ștefan Gârliște.

Suprascrierea slovelor este bine reprezentată în toate trei documentele, așa cum se poate observa cu ușurință în facsimilele anexelor, fiind o modă ortografică

²⁶ În acest sens am putea semnală notarea diferită a sunetului *o*, prin slova *o* în interiorul cuvintelor (*kote31, maramore41, biro, 4imon, akolo, fost*), respectiv prin slova *w* la începutul lor (*wm1, wt, wrban*). Moduri diferite constatăm și în redarea lui *u*, obișnuit prin slova *u* (*j urat, skriu, sluj b7, etc.*), dar și prin *oy* în forma verbală *l~koyi t*.

²⁷ *Ibidem*, p. 59.

preluată din practica scrierii slave. Suprascierea se prezintă cu un singur cat și este aplicată de regulă consoanelor din silabele finale ale cuvintelor. Se pot reține și două excepții de suprasciere cu două caturi, pentru cuvintele „avgust” și „vistiar”, din protocolul final al actului fiscal din 14 august 1600. Practica suprascierii explică și grafiile cu omisiuni de slove, precum în cazul scrierii lunii „avgust”, în care slova *u* este lăsată pe dinafară. În textele noastre sunt prezente și ligaturile, e adevărat, în număr foarte redus, întâlnite la 1578 și 1600, în perechile de slove *tr* și *av* din cuvintele *bistri* 31, respectiv *avgust*.

Din documente nu lipsesc nici semnele diacritice, dintre care amintim în primul rând titla folosită la marcarea suprascierii slovelor, a prescurtării cuvintelor și notării slovelor cu valoare cifrică. În general se poate vorbi de o grafie corectă, suficient de riguroasă, care nu s-a putut naște decât în condițiile folosirii în scris a limbii române cu o anumită consecvență și într-un interval de timp mai îndelungat.

Câteva observații se impun și asupra particularităților lexicale ale celor două acte de mai mare întindere, scrisoarea din 1578 și chitanța din august 1600. Primul act, prin proveniența sa maramureșeană, este de așteptat să ilustreze fenomenul mai vechi al rotacismului caracteristic zonei. Astfel, în scrisoare întâlnim cuvinte precum *–ki r̃ q' re* (închirăciure, închinăciune), *f̃ r1* (făr, fân), *bătriri* (bătrâni), *pâră în* (până în) și *omără* (oameni), ultimele exemple fiind redată în transcrierea editorului. În cazul cuvântului *–ki r̃ q' re* am remarca derivarea sa cu sufixul de origine latină și frecvent în secolul al XVI-lea, *-ciune*, scris într-o formă cu rotacism. Cât despre titlul distinctiv și de respect *qi r̃ie*, adică *chir* sau *kir*, cu înțelesul de domn, întâlnit în același context și în scrisoarea din 1593²⁸, acesta nu poate multiplica părțile constitutive ale numelui dregătorului maramureșean (în forma Matei Cirie Coteț)²⁹ și nici nu poate fi indexat sub pronumele relativ *cine*³⁰.

Vocabularul celor trei documente analizate ne oferă în primă atestare documentară românească câteva apelative sau derivate ale acestora cu un înțeles special (*țidulă*, *ruseani* pentru ucrainieni, *aurar* ca dregător, verbele *oluit* din maghiarul *hallatik*, a *ierna* și a *hotărî*, ultimul cu sensul de a hotărâni, *șpan* comitatens și nu domenal, *ținut* în loc de comitat), respectiv mai multe nume proprii de locuri și persoane derivate din apelative, precum *Seliște*, *Părcălăbie*, *Sărata*, *Măgura Boului*, *Țapul*, *Arsura*, *Gura Dornei*, *Simgiorzi* (pentru Sângeorgiul Român sau Sângeorz-Băi), *Coteț* și *Vlașin* (de la Vloșin, adică Românul) și *Grăliște*. Am remarca și câteva vechi expresii românești (*a umbla în pâră*, *a ști din bătrâni*) sau construcții arhaice, în care mai mult ca perfectul verbului de conjugat este construit cu perfectul compus al verbului *a fi* plus gerunziul verbului de conjugat: *au fost făcând*, *au fost ducând* și *au fost mărăgând*. În ce privește lexicul și fonetica, documentele sunt influențate în mod deosebit de

²⁸ Intitulația acesteia – cu titlul, numele și funcția emitentului – este: „cire iaste pan Pogan Jurj, șpan ot Maramoreș” în *Documente și însemnări*, p. 204 și 479 (facsimil).

²⁹ Cf. Teodor Bălan, *op. cit.*, p. 13 („Matei Cirie Coteț, jurat din Maramureș”).

³⁰ Cf. *Indicele de cuvinte* la *Documente și însemnări*, sub voce.

limba maghiară: *oluit* (din *hallatik*) cu înțelesul de a auzi, *Șimon* de la prenumele Simion (scris ca atare în *Coman Simion* și *Grad Simion*), *birov* (din magh. *biró* în formă slavizată, din care derivă în română *birău*), *șpan* (din magh. *spán*, corespondentul slavului *j upan1*, ulterior *ispán*), *părcălab* (din magh. *porkoláb*, la rândul său din germanul *Burggraf*), *Orban* din *Urban*, *Moldua*, *molduani* etc. Nu lipsește nici influența polonă ilustrată, printre altele, de cuvântul *pan1*, sau cea neogreacă reprezentată de termenul de politețe și respect *cirie* (adică *chir* de la *kirios*).

În general se poate spune că vocabularul celor două acte din 1578 și 1600, la care am adăuga și însemnarea bănățeană, este unul compozit și cuprinde diverse straturi lexicale: traco-dacic (exemplificabil prin *măgură*), latin de moștenire, împrumuturi slave, maghiare, poloneze și din neogreacă. Cu toate că aceste acte analizate sunt de mică întindere și puține la număr, doar 3 în plus față de totalul celor 117 cunoscute, considerăm că ele completează, prin caracteristicile lor, în mod fericit corpusul textelor românești neliterare din secolul al XVI-lea și întregesc tabloul practicilor scrisului vernacular din Transilvania. Anexele pe care le reproducem sperăm să întărească concluziile exprimate în studiul de față.

ANEXE

I/a

[1578, Maramureș.]

† Cirie Coteț Mătei jurat ot Maramoreș scriu închirăciure și slujbă pan Orban birov ot Bistriță i pan Andreiaș părcălab și iară de ce-aț tremis om Mărie Voștri am îmblat, Cirie Șimon din Seliști au oluit (că au) lăcuit acolo și au fost făcând fără Simgiorșeanii și Măreanii Coman Ion din Musei eară au oloite de lucrul hotarului lor când i-au îmblat în pără cu Putneanii, au aflat că spure în părcălăbie, în Sărata, în Măgura Boului, în Țapul într'Arșură. De-aci da în Bistriță, în Gura Țiboului, acolea ne-am hotărit cu Bistrițeanii, de-acelea am știut din bătrir așa că pre de cântă Bistriță easte a Bistrițeanilor, pre de cântă Moldua easte a Molduanilor pre Bistriță în gios și eară din Coman Simion am așa știut, când au fost aurar, aurul din Gura Țiboului în sus au fost ducând în Hust, din Gura Țiboului în gios spre Bistriță l-au fost ducând în Bistriță pără în Gura Dorneei și era Coman Ion din Moisei au fost mărăgând în Moldua eara di au aflat pre Lecșe din Simgiorzi ernând cu oi în Racea Poană¹.

Popa Toader din Moisei, Coman Alecsa, Coman Mătei, Vlașin Ion ceata sveatels tuet aceea omără și-s hotaris și cu Molduanii și cu Bistrițeanii și cu Ruseanii.

Gradul și Grad Simion au așa mărturisit.

(Original)

Original pierdut, aflat în trecut la Muzeul Brukenthal, Secția de manuscrise, Colecția Benigni.

Ediție: Teodor Bălan, *Câteva documente bistrițene* (extras din „Anuarul Institutului de Istorie Națională” din Cluj, vol. XI, 1946), Cluj, 1946, p. 13 (transcriere și fragment de facsimil).

¹ Corect: într-aceia poiană.

I/b

1578, Maramureș

Alte Marus 1578.

Der Dozdoretz Matte gesworner im Alten-Marus entpiet seinen Grusz und dienste dem weisen Herrn Urban Richter in Nosen-stadt und dem Andrea Portulab. Euer Wohlgeboren hatt einem menschen zu mir gesand, wie sein gangen und es hat den Simeon auss der Zelest bekant er habe da gewohnet im geburge, dass die Mairhoffer und ein Gerich-awer mit namen Lexa haben hayda gemacht auf folgenden Pojenen. Domian Lunu auss der Moissi ires hatterd wegen, da Sie mit den Callugeren auss Puttna getteidiget. Da hatt mans funden, dass ein Ort Portulabe genant, in der Sarata, in der Megura bouluj und im Tzapul genandt, in der Arsura und dennoch in die fließende Bestertz auss der gülden Bestertz bis in die Gurra Ciobouluj; bis dar haben wir mit denn Nösneren hatterd gehalten und ich bin im winter in die Moldaw gewandert, damallss hab den Lexe auss St. Giorgien mit den schaffen in der Poiana funden. Und wissen von unseren Alten also: Das teil hierenst dem wasser gegen Nosenstadt zu ist denn Nösneren zugehörig, und dass teil gegen der Moldaw ienset dem waszer gelegen, ist denn Moldueren und mitten in der güldenen Bestertz hinaben gebet der hatterdt. Domian Simeon sagt, da er ein guldener sei gewesen, dass Gold so man vom Gura Ciboului gewaschen, hinauff in Huzt hat müssen einwehren und vor dem Gurra Cibouluj hinab auff der Beztertz hat mans zu Nösen geben, wass biss in die Gurra Dornee ist funden word. Hern Popa Toader auss der Moissi, Domian Alexa, Domian Matte und Flassin und Iunütze sagen alle also: dass Sie sein mit den Moldueren mit den Nösneren und mit denn Reiszten, hatterd genossen. Uund der alte Gradul Simeon und Grad Simeon bezeugen es. Dises ist der einhalt des bläshen briefes.

Auss dem alten-Marus, im Iar fünfzehen hundersten und acht und Siebentzichsten aussgangen.

(L.S.)

(Original, pergament).

Traducerea germană originală pierdută, aflată la Muzeul Brukenthal, Secția de manuscrise, Colecția Benigni.

Ediție: Teodor Bălan, *Câteva documente bistrițene* (extras din „Anuarul Institutului de Istorie Națională” din Cluj, vol. XI, 1946), Cluj, 1946, p. 14.

I/c

1578, Maramureș

Copia. Der Pozdoretz Mathé, Geschworner im alten Marus entbieth[et] seinen Gruß und Dienste dem weisen Herrn Urban, Richter in Nösen-Stadt und dem Andrea Portulab. Euer Wohlgeboren hat einen Menschen zu mir gesandt, wir seynd gangen und es hat der Simion ex Zeleste bekannt, er habe da gewohnet im Gebürge, dass die Maiier-Höfer und Gerich-Auer mit Nahmen Lexa haben Hey da gemacht auf folgenden Pojanen, Domian Iuon aus der Moisi ihres Hattert wegen, da sie mit den Callugern aus Puttna getheidiget, da hat mans funden, dass ein Ort Portulabo genannt, in der Sarata, in der Mogura Boului und im Tzapul genannt, in der Arßura und dernoch die fließende Beßterz aus der golden Beßterz

bis in die Gura Cziboului; Biß der haben wir mit den Nösner Hattert gehalten und ich bin im Winter in die Moldau gewanderet, damahls habe den Lexa aus Sz. Gyorgyen mit den Schaafen in der Pojan funden, und wissen von unsern Alten also: das Theil hie jenst den Wasser gegen Nösen-Stadt zu ist den Nösnern zugehörig, und das Theil gegen der Moldau jenseit dem Wasser gelegen, ist denen Moldauern und mitten in der Goldenen Beßterze hinab gehet der Hattert. Domian Simeon sagt: da er ein Guldner sey gewesen, das Gold so mann von Gura Cziboului gewaschen, hinauf in Hußt hätte müssen einwehren und von dem Gura Czoborohoj hinab auf der Beszterz hat man zu Nösen geben, was bis in die Gurra Dorne ist funden worden. Item Popa Thuader aus der Moihsi, Domian Alexa, Domian Matté und Flahsin und Inutze sagen alle also, dass sie seyn mit den Moldauern, mit den Nösner und mit den Reisen Hattert gewesen, und der alte Gradul Szimeon auch Grad Szimeon bezeuget es. Dieses ist der Inhalt des blöschen Briefes aus dem Alten Marus.

Im Jahr fünfzehn hundert und acht und siebentzigsten ausgegangen. ms.

L. S.

/Însemnare contemporană pe verso:/ Copia translati literarum ex Maramarus idiomate Vallachico, ratione metarum versus Moldaviam, Bistricium datarum de anno 1578. Nro 12 mo.

SJAN Sibiu, *Col. doc. Muzeului Brukenthal*, nr. 718.
Copie de sec. XVIII în limba germană.

II

[1600] august 14, Alba Iulia.

† Să se ştie cum au adus Vaş Frânţi şpanul de în ţinutul Dăbocăi de bir de şase talere patru mie. Aceasta ţidul(ă) să le fie în seamă.

Pi(s) avg(us)t 14 den(i)
Bărcan vistiar.

/Însemnare maghiară pe verso:/ Oláh irás. Num. 306 (*Scriere românească*).

SJAN Cluj, *Fond familial Wass de Ţaga*, nr. 1249.

Original, hârtie bine conservată, fără filigran, cerneală brună, scriere semicursivă. Pecete timbrată ovală, reprezentând silueta unui tânăr ținând în mâna stângă un trident.

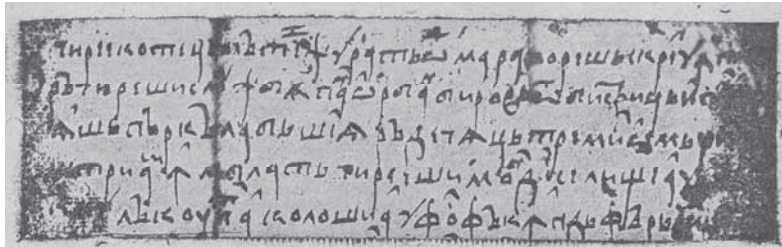
III

[după 1598 februarie 4, Valea Bolvaşnița]

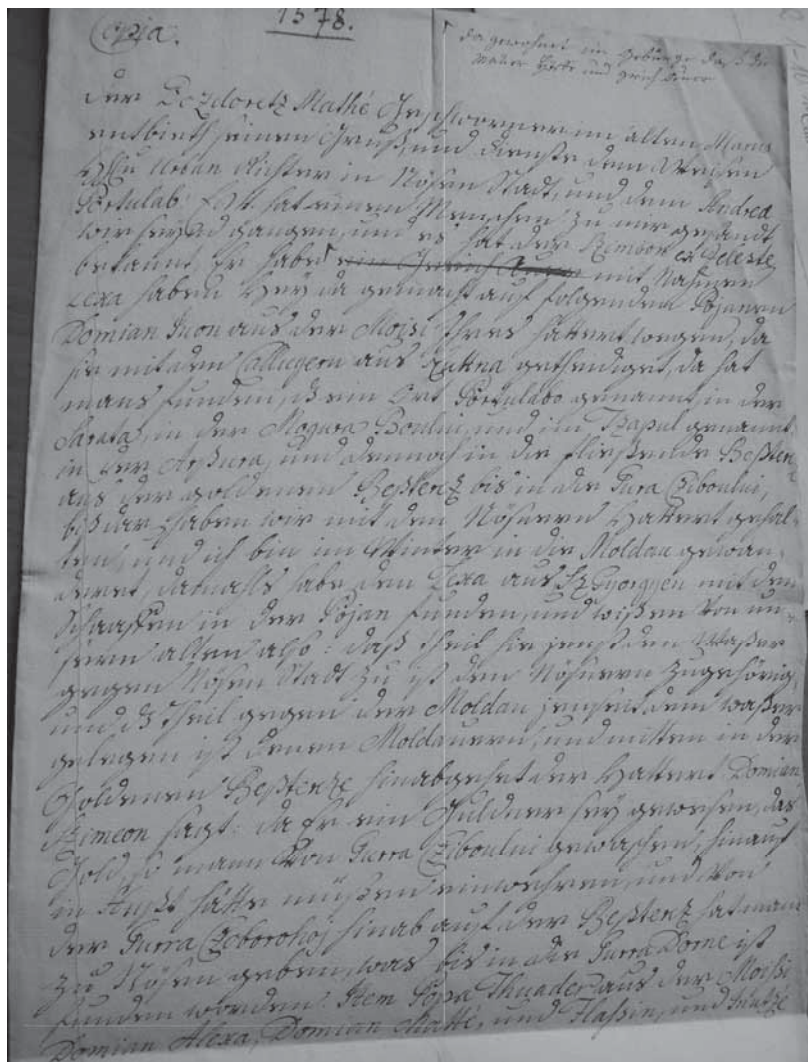
† Grăliște Ștefan.

SJAN Cluj, *Fond familial Macskási de Tincova*, Cutia 7, nr.702.

Ediție: Costin Feneșan, *Documente medievale bănățene (1440-1653)*, Timișoara, 1981, p. 103 (Transcriere și facsimil).

I/a : Facsimil fragmentar al scrisorii din 1578.

I/b: Traducerea germană de epocă (1578).

Georgiu albaștru, vobis scribis unit dnu Moldaviu,
 unit dnu Hoj Dunavului unit dnu Arisim se Armas
 vobis scribis unit dnu Radul Pricon unit Grad Pricon
 vobis scribis unit dnu Pricon unit dnu Pricon
 unit dnu Pricon unit dnu Pricon unit dnu Pricon
 unit dnu Pricon unit dnu Pricon unit dnu Pricon
 unit dnu Pricon unit dnu Pricon unit dnu Pricon
 unit dnu Pricon unit dnu Pricon unit dnu Pricon

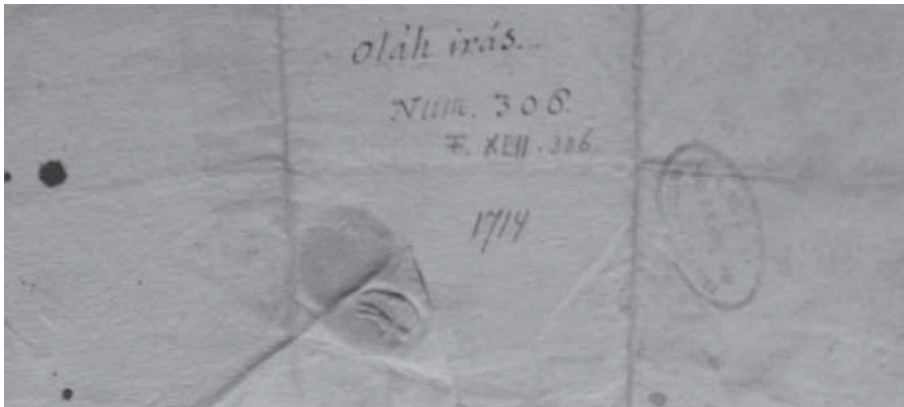
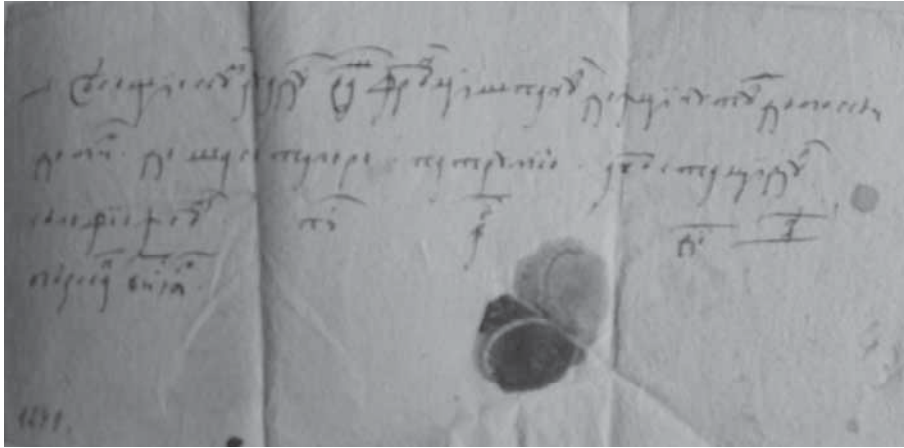

Copye
 Translati Litterarum ex olla,
 tamaris Idiomatico Vallachico
 ratione metarum versus Molda,
 viam Hystoricum datarum
 de Anno 1578.

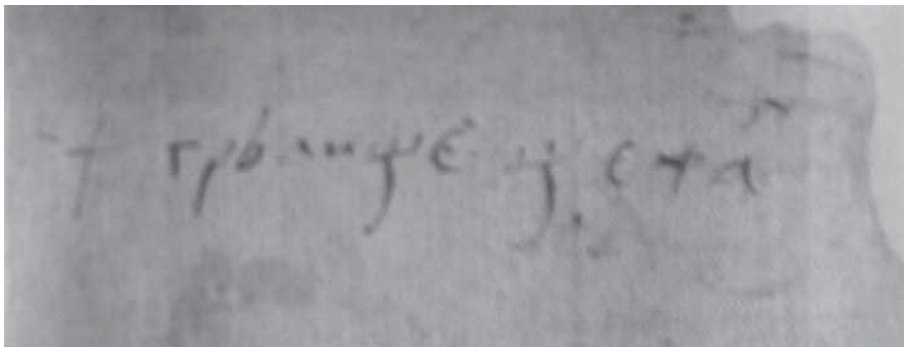

No. 12. no.

I/c : Însemnarea de pe copia târzie a traducerii germane (sec. 18).

II: Chitanță fiscală din 14 august 1600.

III: Însemnare post 4 februarie 1598.